

PhDcand. **Andrejs Daņiļins**

Latvijas Universitāte

PhDcand. **Māris Pavlovs**

Latvijas Universitāte

ASPAZIJAS DZEJA OLGAS PĒTERSONES TULKOJUMOS KRĀJUMĀ "IKDIENAS SPĀRNI"

ASPAZIJA'S POETRY IN OLGA PĒTERSONE'S TRANSLATIONS OF COLLECTION "IKDIENAS SPĀRNI"

<https://doi.org/10.55877/kkmp.2024.2.505>

Abstract

This research sheds light on the peculiarities of Latvian poet Aspazija's poetry translations published in Olga Pētersone's collection of translations "Ikdienas Spārni." Aspazija is a prominent figure in Latvian literature. Her poetry is complex and vivid, full of cultural details and multi-layered meanings. As a result, her poetry translation is a challenging task. The paper explores Pētersone's attempts to overcome this challenge, seeking to preserve the spirit of Aspasia's poetry in her translations, making it understandable to a wider readership.

The purpose of this paper is a detailed comparative analysis of the most significant Aspazija's original works and Pētersone's translations from her collection. The main method applied during the analysis is the comparative method in combination with a biographical approach. Pētersone's translation strategies for expressing Aspazija's original ideas, imagery, and stylistic elements are evaluated and compared with the original texts. The most and least accurate translations are identified; also, the constitutive features of Pētersone's works are revealed. The secondary task of this research is to provide a brief history of the book "Ikdienas Spārni" and main facts of Olga Pētersone's biography. Additionally, this research provides valuable insights into the field of cross-cultural literary exchange.

Keywords: *Aspazija, poetry translation, Latvian and Russian literary relations, translation techniques.*

levads

Šī pētījuma aktualitāte ir saistīta ar to, ka Aspazijas dzejas jaunākie tulkojumi, kas veikti 21. gadsimtā, joprojām ir maz pētīti. Padomju laikā Aspazijas personību un daiļradi mērķtiecīgi ignorēja un atstāja otrajā plānā. Rezultātā radās tāda tendence, ka viņas dzeju krievu valodā tulkoja ievērojami retāk nekā citu latviešu dzejnieku darbus. Situāciju vēl vairāk sarežģīja tas, ka Aspazijas dzeju ir grūti tulkot citās valodās. Pētījuma objekts ir Aspazijas dzejas teksti un to tulkojumi krievu valodā Olgas Pētersones atdzejojumu krājumā "Ikdienas spārni". Jāpiebilst, ka šā krājuma nosaukums ir "Крылья будней", kas faktiski ir burtiskais tulkojums.

Darba mērķis ir detalizēta Aspazijas nozīmīgāko oriģināldarbu salīdzināmā analīze ar Pētersones tulkojumiem. Darba autori cenšas atbildēt uz pētniecisko jautājumu par Aspazijas dzejas tulkojumu krievu valodā īpatnībām krājumā "Ikdienas spārni". Viņi analizē, kā O. Pētersone centusies saglabāt Aspazijas dzejas garu un stilistiskās iezīmes. Tiek izvērtētas Pētersones atdzejošanas stratēģijas Aspazijas oriģinālo ideju, tēlainības un stilistisko elementu atspoguļošanā. Galvenā darba metode ir salīdzinošā analīze; tiek izmantota arī biogrāfiskā metode. Pētījuma sekundārais mērķis ir īsa informācija par krājumu "Ikdienas spārni" un Olgas Pētersones biogrāfiju. Pašlaik nav neviena akadēmiskā pētījuma, kurā informācija par autori, krājuma izdošanas vēsturi un recepciju būtu atklāta pietiekami detalizēti. Tas ir svarīgi krievu un latviešu literāro saskarsmju kontekstā, kā arī Aspazijas tulkojumu popularizācijai sabiedrībā. Līdz šim tikai I. Narodovskas rakstā "“Tāda es esmu...”: Aspazijas dzejas tulkojumi krievu valodā" un A. Daņiļina maģistra darbā "Aspazijas lirikas tulkojumi krievu valodā. No 19. gs. beigām līdz 20. gs. pirmajai pusei" Pētersones tulkojumu krājums un daži atdzejojumi no tā ir pieminēti tikai epizodiski. Līdzīga situācija ir arī ar neakadēmiskiem rakstiem, kuros informācija par krājumu, tā struktūru, autori un atdzejojumu analīze nav sniegta pietiekami detalizēti.

Krājuma vēsture un informācija par tulkotāju

Dzejas krājums "Ikdienas spārni" ("Крылья будней"), kas veltīts latviešu dzejnieces Aspazijas 150 gadu jubilejai, tika izdots 2015. gadā un ietver viņas 135 dzejoļu tulkojumus krievu valodā, kurus veikusi Olga Pētersone. Jāpiebilst, ka papildus šim krājumam Aspazijas jubilejas priekšvakarā, 2014. gadā, Latvijā tika izdoti vēl divi viņas dzejas tulkojumu krājumi. Pirmais no tiem ir "Светить, сгорая" ("Sadegt un spīdēt") ar politiķes, juristes un tulkotājas Rutas Marjašas veiktajiem 13 dzejoļu tulkojumiem, bet otrs – "Солнце с нами" ("Saulē ar mums"), kuru sagatavojusi Inese Latiševa, tas satur 12 Aspazijas dzejoļu tulkojumus.

Faktiski "Ikdienas spārni" ir Pētersones diptiha otrais sējums – pirmajā viņa atdzejojusi Raiņa daiļradi [Adamaite 2016].

Ir skaidri redzams, ka Aspazijas 150 gadu jubileja atjaunojusi interesi par

latviešu dzejnieces daiļradi starpkultūru komunikācijas kontekstā. Būtiski atzīmēt, ka 2015. gads bija Raiņa un Aspazijas 150. jubilejas gads, un tā ietvaros tika organizēti 60 kultūras pasākumi, kas bija veltīti abiem dzejniekiem (konferences, koncerti, literatūras sarīkojumi, kā arī muzeju izstādes). Jāpiebilst, ka viens no šo pasākumu mērķiem bija ne tikai dzejnieku daiļrades popularizēšana, bet arī to adaptēšana mūsdienu kontekstā (piemēram, dzejnieku daiļrades digitalizācijas projekti) [LSM.LV: 2014].

Savos Aspazijas dzejas tulkojumus grāmatā apkopojusi izcila tulkotāja, žurnāliste un muzikoloģe Olga Pētersone. Viņa tulkojusi krievu valodā ne tikai Aspaziju, bet arī Raini, Čaku, Skujenieku un citus latviešu dzejniekus. Kā intervijā atzīmē pati tulkotāja, viņa brīvi pārvalda abas valodas, lai gan viņas dzimtā valodā tomēr ir krievu. Pētersone interesējas gan par krievu, gan latviešu kultūru un ar savu darbību cenšas veidot starpkultūru dialogu. Tulkotāja dzimusi 1949. gadā Petrozavodskā, bet visu mūžu nodzīvojusi Rīgā. Viņa tulko kopš bērnības, vispirms interesējoties par angļu un franču literatūras tulkošanu skolas gados. Nopietni ar latviešu literatūras tulkošanu Pētersone sākusi nodarboties, strādājot radio, kur bijuši vajadzīgi latviešu dzejoļu tulkojumi krievu valodā. Par savu darbu Pētersone saņēmusi stipendijas un atzinību ne tikai Latvijā, bet arī Krievijā, kur vairākkārt piedalījies pasākumos, popularizējot latviešu literatūras tulkojumus [Morozova 2018].

Krājuma "Ikdienas spārni" ievads ir rakstīts divās valodās – krievu un latviešu –, un tajā sniegta īsa informācija par Aspazijas personību, daiļrades iezīmēm un biogrāfiju. Krājuma māksliniece ir Zane Ernštreite, korektore – Agnese Ērgle, konsultante – Inese Paklone. Krājuma priekšvārdu sarakstījusi teātra zinātniece Ieva Struka. Grāmatas izdošanu finansiāli atbalstījis Valsts Kultūrkapitāla fonds, bet izdevēja ir Jūrmalas vēstures un mākslas biedrība [Aspazija 2015: 4–19]. Krājuma prezentācija notika 2016. gadā Jūrmalā, Aspazijas mājā, un vēlāk – Maskavā. Krājumu augstu novērtēja ne tikai latviešu, bet arī krievu kritiķi, piemēram, režisors Kirils Serebrenņikovs, kurš Latvijas Nacionālajā teātrī iestudējis izrādi "Raiņa sapņi" [Morozova 2018]. Maskavas teātra kritiķe Ņina Agiševa atzinīgi vērtēja Pētersones ieguldījumu, uzsverot uzdevuma sarežģītību un nozīmīgumu Aspazijas daiļrades kontekstā [Narodovska 2016: 325]. "Ikdienas spārni" ir viens no apjomīgākajiem Aspazijas dzejas krājumiem krievu valodā, ko radījis viens atdzejotājs. Daudzi šajā krājumā iekļautie Aspazijas dzejoļi krievu valodā tika tulkoti pirmo reizi [Gaigala 2016].

Vēlāk Pētersones krājums ar Aspazijas tulkojumiem ieguva atzinību ne tikai Latvijā, bet arī Krievijā, kur notika pasākums latviešu literatūras cienītājiem. Pētersones darbi ieņem goda vietu Maskavas Ārzemju literatūras bibliotēkā un Valsts Puškina muzeja bibliotēkā. Šie notikumi liecina par viņas ieguldījumu latviešu literatūras popularizēšanā Krievijā. Slavenā krievu aktrise Čulpana Hamatova vairākkārt lasījusi Pētersones tulkojumus savos sarīkojumos Londonā un Maskavā, mākslinieciski asociējot Aspaziju ar Marinu Cvetajevu [Morozova 2018].

2017. gadā Pleskavas apgabala zinātniskajā bibliotēkā notika literatūras pasākums “Ikdienas spārni”, kura centrā bija Pētersones krājuma prezentācija. Šajā sarīkojumā tika uzsvērtā krājuma lielā nozīme gan Latvijas, gan arī Krievijas kultūrā. Pasākumā piedalījās gan pati Pētersone, gan arī citi kultūras pārstāvji, stāstot par Aspazijas un Raiņa ieguldījumu kultūrā un viņu dzīves posmu Pleskavā (no 1897. līdz 1899. gadam). Pasākumu atbalstīja vairākas Latvijas institūcijas [LSM.LV 2017].

Krājuma struktūra

Kā jau minēts, krājums “Ikdienas spārni” sākas ar I. Strukas ievadu abās valodās. Tajā hronoloģiski sakārtoti populārākie Aspazijas dzejoļu tulkojumi krievu valodā no dažādiem krājumiem. Darbs ir sadalīts piecās nodaļās, un katrā no tām tematiski ietverti dzejoļi no dažādiem Aspazijas dzīves posmiem. Katras daļas nosaukums ir citāts no Aspazijas dzejoļa, kas vislabāk atspoguļo tās tematisko noskaņojumu.

Atvēruma kreisajā pusē ir Aspazijas dzejoļa oriģināls latviešu valodā; savukārt pretējā lapaspusē – Olgas Pētersones atdzejojums krievu valodā. Jāpiebilst, ka zem tulkojumiem ir norādīts arī Aspazijas krājums, no kura tika izraudzīts dzejolis, kā arī dzejoļa nosaukums latviski. Līdz ar to visi atdzejojumi šajā krājumā ir identificēti. Jāatzīmē, ka ne visi Aspazijas tulkotāji ir norādījuši atsauci uz viņas oriģināltekstiem latviešu valodā, īpaši agrīnos 20. gadsimta pirmās puses tulkojumos. Tas zināmā mērā apgrūtinājis dzejoļu identifikāciju un salīdzināmo analīzi.

Pirmā nodaļa – “Mans miers ir nemiers” (“Мой покой – непокой”) – nosaukta par godu citātam no Aspazijas dzejoļa “Nemiera bērns”. Tajā ir iekļauti dzejoļi no Aspazijas krājumiem “Sarkanās puķes”, 1897; “Dvēseles krēsla”, 1904; “Saulains stūrītis”, 1910; “Ziedu klēpis”, 1911; “Izplesti spārni”, 1920 [Aspazija 2015: 22–75]. Šīs nodaļas Aspazijas dzejoļus un Pētersones tulkojumus vieno tēma par intensīvu emocionālo pārdzīvojumu, iekšējiem konfliktiem un patiesības meklējumiem. Katrā dzejolī ir kāds iekšējs impulss, tieksme pēc kā augstāka, un tajā pašā laikā – vientulības vai atsvešinātības sajūta. Ļoti spilgti mēs varam to novērot Pētersones tulkojumā “Твоя любовь” (“Tava mīlestība”): “Твой поцелуй не сладок / И нежности лишён, / Но внутреннюю силу / Во мне рождает он.” [Aspazija 2015: 36–37]. Tas ļoti precīzi atspoguļo Aspazijas agrīnās daiļrades vadmotīvus: kaislību, cīņu un iekšējas pretrunas, kas rada dziļu personisku pretestību pret netaisnību. Šos vadmotīvus var spilgti pamanīt dzejolī “Nemiera bērns”, kā arī citos nodaļai atlasītajos Aspazijas dzejoļos.

Otrā nodaļa – “Esi kā zelta oranža” (“Будь золотым апельсином”) – nosaukta pēc citāta no Aspazijas dzejoļa “Zelta oranža”. Tajā ir iekļauti daži Aspazijas dzejoļi, kas publicēti ārpus krājumiem, kā arī darbi no krājumiem “Raganu nakts”, 1923; “Trejkrāsaina saule”, 1926; “Asteru laikā”, 1928; “Kaisītās rozes”, 1936 [Aspazija 2015: 78–117]. Šīs nodaļas Aspazijas dzejoļus un Pētersones tulkojumus vieno tēma par dzīves īslaicīgumu un pārejošo raksturu, kā arī tieksme izzināt dziļāku būtību,

kas slēpjas aiz ārējā veidola. Šeit izplatīti šādi motīvi: laicīgums un nepastāvība, dzīves dualitāte un filozofiskas pārdomas. Īpaši spilgti šī koncepcija atspoguļojas dzejolī "Ērgļa nāve".

Trešā nodaļa – "Baltos kumeļos skrejojot pa debesu āri" ("На белых конях скача по небесным просторам") – ietver dzejoļus no Aspazijas krājumiem "Izplesti spārnī", 1920; "Raganu nakts", 1923; "Trejkrāsaina saule", 1926; "Asteru laikā", 1928 [Aspazija 2015: 120–175]. Nodaļa ir nosaukta pēc citāta no Aspazijas dzejoļa "Saules meitas". Nodaļas centrā ir dabas motīvs, kas palīdz atklāt dziļākus emocionālos stāvokļus un cilvēka eksistences jēgu. Nāves tēls šeit atklājas kā dabisks un neizbēgams process; īpaši spilgti tas izpaužas dzejolī "Brāļu kapī".

Ceturtnā nodaļa – "Kas dzejnieks?" ("Кто ты, поэт?") – ietver dzejoļus no Aspazijas krājumiem "Raganu nakts", 1923; "Trejkrāsaina saule", 1926; "Asteru laikā", 1928; "Dvēseles ceļojums", 1933; "Kaisītās rozes", 1936 [Aspazija 2015: 178–209]. Nodaļa nosaukta pēc Aspazijas dzejoļa "Dzejnieks" pirmās rindiņas. Šajā nodaļā dzejoli galvenokārt pēta dzejnieka būtību, viņa cīņas un daiļrades transcendentālo dabu. Motīvi ietver kontrastus starp dienu un nakti, gaismu un tumsu u. c. Šie aspekti pēta cilvēka emociju sarežģītību radošajā procesā. Nodaļā īpaši spilgti atainota dzejnieka identitāte Aspazijas dzejoļos "Dzejnieks", "Dzejnieka būtība" un "Dzejnieka dvēsele".

Piektā nodaļa – "Man elpu atgūt vajag brīvības" ("Мне надо быть свободной, чтоб дышать!") – ietver dzejoļus no Aspazijas krājumiem "Dvēseles ceļojums", 1933; "Kaisītās rozes", 1936; "Zem vakara zvaigznes", 1942 [Aspazija 2015: 212–275]. Krājuma pēdējā nodaļa nosaukta pēc citāta no Aspazijas dzejoļa "Sadegt un spīdēt". Šajā nodaļā pārsvarā ietverti tulkojumi no Aspazijas vēlinas daiļrades. Nodaļā jūtama izteikta melanholija un eksistenciālas pārdomas par dzīvi, skaistumu un grūtībām.

Atšķirībā no 20. gadsimta pirmās puses atdzejojotājiem, kuri pārsvarā tulkoja Aspazijas agrīno dzeju (krājumi "Sarkanās puķes", 1897; "Dvēseles krēsla", 1904), kā arī dzejoļus, kas sarakstīti Šveices periodā (krājums "Ziedu klēpis", 1911), Olga Pētersone savā krājumā aptver visu dzejnieces daiļradi no dažādiem dzīves posmiem. Pirmie latviešu literatūras tulkojumu krājumi, kuros iekļauti Aspazijas darbu atdzejojumi krievu valodā, bija "Сборник латышской литературы" 1916. gadā un V. Tretjakova latviešu dzejnieku tulkojumu krājums "Латышские поэты в переводах Виктора Третьякова" 1931. gadā. Latviešu literatūras krājumā Aspaziju atdzejoja vairāki krievu literāti: Valērijs Brjusovs tulkoja dzejoļus "Ziedoņa rīts" un "Pasaciņa" (parakstoties ar pseidonīmu V. Spasskis); Vjačeslavs Ivanovs – "Lūgšana"; Sergejs Šervinskis – "Mēness starus stīgo", "Tava mīlestība", "Šurp, pagājība", "Visaugstāko"; Vladislavs Hodasevičs – "Nebūtība"; Ļevs Ostroumovs – "Bāl-Mēnestiņš"; Konstantīns Lipskerovs – "Jaunības ardievas"; Nikolajs Ašukins – "Kur?" [Александрова 2018: 291]. Par "Сборник латышской литературы" izdošanas vēsturi vairāk var uzzināt L. Sproģes un V. Vāveres darbā "Latviešu modernisma aizsākumi un krievu

literatūras “sudraba laikmets” [Sproģe, Vāvere 2002: 72–106]. Savukārt V. Tretjakovs tulkoja dzejoļus “Pasaciņa”, “Viena”, “Gaišā zvaigzne”, “Viens acumirklis”, “Mēness starus stīgo” [Narodovska 2016: 322–331].

Ņemot vērā iepriekšminēto, 2015. gada krājumā Aspazijas daiļrades evolūcija un tematika atspoguļota daudz plašāk, izceļot dzejnieces daiļrades daudzveidību. Dzejoļu atlase katrai krājuma daļai pamatota ar tulkotājas mērķi izcelt Aspazijas daiļrades raksturīgās iezīmes katrā dzejnieces dzīves posmā.

Dažu dzejoļu salīdzinošā analīze

Dzejoļu izvēle salīdzinošai analīzei pamatota ar mērķi iekļaut darbus no dažādiem Aspazijas krājumiem. Rezultātā būs iespējams izsekot, vai O. Pētersonei 21. gadsimtā izdevies atspoguļot Aspazijas daiļrades raksturīgās iezīmes no dažādiem viņas dzīves posmiem (19. gadsimta beigās un 20. gadsimta pirmajā pusē).

Salīdzināmā metode ir balstīta uz Viktora Žirmunskā pētījuma “Сравнительное литературоведение” (“Salīdzinošā literatūrzinātne”). Pētījumā konstatēts, ka pasaulē nav pilnīgi izolētu kultūru un literatūru. Visas pasaules kultūras zināmā mērā ir savstarpēji saistītas dažādu faktoru dēļ, tostarp vēsturisko apstākļu, kontaktu un mijiedarbības rezultātā. V. Žirmunskis uzskatīja, ka starpkultūru mijiedarbība labvēlīgi ietekmē iesaistītās kultūras un to literatūru. Tas paplašina cilvēku uztveri un ļauj labāk izprast citu kultūru kodus un normas. Tulkotās literatūras atšķirības ietekmē vairāki faktori, ne tikai lingvistiskie. Piemēram, autoru dziļās individuālās īpašības, kā arī atšķirīgs vēsturiskais un kultūras konteksts [Жирмунский 1979: 66–83].

Ņemts vērā arī Viļena Komisarova darbs “Теория перевода” (“Tulkojuma teorija”), kurā sīki aprakstītas iespējamās metodes un stratēģijas, ko tulkotāji izmanto, lai adaptētu daiļradi citai uztverei un kultūrai, tostarp gramatiskas, leksiskas un semantiskas transformācijas [Комиссаров 1999: 27–63].

Balstoties uz minēto darbu koncepcijām, dzejoļu salīdzināmās analīzes uzmanības centrā ir līdzību un atšķirību izpēte starp Aspazijas dzejoļiem un O. Pētersones tulkojumiem. Analīze ietver dzejoļu noformējumu (strofu un rindu skaitu), pantmēru, ritmiku un atskaņas, kā arī semantiskās nianšes sarežģītās tulkojuma vietās (leksiskajā līmenī). Protams, tiek ņemts vērā arī Aspazijas sižeta koncepcijas vispārējais atspoguļojums tulkojumā.

Kur?

Ne vidus ceļu laipot,
Es gribu pilnību!
Šo drusku labu-ļauņu
Līdz nāvei ienīstu.

Где?

Хочу не половину,
Хочу всё целиком!
Я ненавижу зыбкость
Между добром и злом.

Bet baudījumu kausu,
Ar **rozēm** pušķotu,
Kad tikai satvert gribu,
Es jūtu – riebumu!

Пусть кубок наслаждений
Цветами оплетён,
Но я его касаюсь –
И мне противен он!

Bet, atkal paceļoties
Uz dzīves augstuma,
Tur sniega baltās drēbēs
Man jātirpst stingumā. –

А если мне подняться
К вершинам бытия,
Там в **снежно-белом платье**
Окоченею я.

Kur dvēselei gan vieta?
Kur **jūtām robežas**,
Kas bango, krīt un ceļas
Un mūžam pārvēršas?

Где приклонить нам душу?
Где **край её страстей**,
Что бьются и бушуют,
Меняясь вместе с ней?

Un gars, kurš rītu samīs,
Ko šodien svētu tur, –
Kur viņam pastāvība?
Kur nolikts mērķis, kur?

Так завтра мы изменим
Святыне и мечте –
Где постоянство духа
И где цель жизни? Где?

[Aspazija 2015: 22–23].

(No Aspazijas krājuma "Sarkanās puķes" 1897).

Salīdzinot Aspazijas oriģinālu ar Pētersones tulkojumu, redzams, ka abi dzejoļi apraksta mūžīgus un eksistenciālus jautājumus. Tajos aplūkoti tādi motīvi kā dzīves trauslums, dvēseles vietas meklējumi šajā pasaulē, kā arī liriskās varones iekšējās cīņas, cenšoties atbrīvoties no ciešanām. Krievu atdzejojumā korekti atspoguļotas tēmas par pilnības meklējumiem un baudas noraidīšanu. Galvenie Aspazijas dzejoļa vadmotīvi ir saglabāti. Pētersone dzejoļa nosaukumu tulko burtiski precīzi; saglabāta arī jautājuma forma, kas atspoguļo Aspazijas koncepciju – uzsver dzejnieces garīgos meklējumus un nenoteiktību. Vizuāli tulkojums atbilst oriģinālam: piecas strofas, ar četrām rindiņām katrā. Saglabāts arī oriģinālais pantmērs – jamba; tiek saglabātas arī krusteniskās atskaņas. Tulkojumā viscaur saglabātas arī jautājuma un izsaukmes formas.

Otrajā strofā Pētersone izmanto ģeneralizācijas paņēmieni, aizvietojojot Aspazijas rozes tēlu ar nenoteiktu ziedu – "цветами оплетён". Jau nākamajā strofā Pētersone izmanto pretējo metodi – konkretizāciju, aizvietojojot oriģinālo vispārējo "sniega baltās drēbes" tēlu ar konkrētās baltās kleitas tēlu "снежно-белом платье". Ceturtajā strofā Pētersone aizvieto oriģinālo jūtas motīvu ar kaislības motīvu.

Šajā sakarā kontekstā nedaudz mainās Aspazijas koncepcija – Pētersones versija ir ekspresīvāka un mazāk fatāla.

Tulkojums ir diezgan precīzs – stilistiski un semantiski Pētersone cenšas adaptēt Aspaziju krievu valodā. Neprecizitātes galvenokārt izskaidrojamas ar valodu atšķirībām.

Tava mīlestība

Nav tava mīlestība,
Kā viņu sapņoju,
Tā nesauc puķu lejā
Uz mieru, atdusu.

ТВОЯ ЛЮБОВЬ

Твоя любовь иная,
Чем как мечтала я,
Она не даст отрады,
Цветов и забвения.

Nav saldi tavi skūpsti,

Tavs glāsts bez maiguma,
Bet dziļas spēka jūtas
Tas manī atraisa.

Твой поцелуй не сладок

И нежности лишён,
Но внутреннюю силу
Во мне рождает он.

It kā uz torņa stāvot

Pie tevis sajūtos,

Ar lepnu pārdrošību
Pār citiem paceļos.

Как будто я на башню

С тобою поднялась,

Как будто я бесстрашно
Над миром вознеслась.

Bet tuvāk ar virs galvas

Man spožie zibeņi
Un dziļāki zem kājām
Draud tumšie atvari.

Но надо мною низко

Уж молнии блещут,
А под ногами близко
Мне омуты грозят.

[Aspazija 2015: 36–37].

(No Aspazijas krājuma “Dvēseles krēsla” 1904).

Vizuāli Aspazijas dzejolis un Pētersones tulkojums ir ļoti līdzīgi – abi sastāv no četrām strofām, ar četrām rindām katrā. Turklāt tulkojumā saglabāts burtiskais nosaukums. Tulkojumā saglabātas Aspazijas oriģināla krusteniskās atskaņas. Sākotnējais pantmērs netiek precīzi atspoguļots: latviešu versijā divpēdu jamba mijas ar trīspēdu jambu, savukārt krievu versijā saglabāts tikai divpēdu jamba. Rezultātā dzejoļu ritmiskais raksturs ir daļēji līdzīgs.

Semantiski abos dzejoļos izteikta mīlestības tēma. Svarīgs ir arī dualitātes motīvs: gan tulkojumā, gan oriģinālā mīlestība simbolizē ne tikai harmoniju un laimi, bet arī izaicinājumu un iespējamo traģēdiju, ietverot bīstamības motīvu. Tiek krāsaini aprakstīti liriskās varones romantiskie pārdzīvojumi, atmiņas, cerības un sapņi.

Lai gan saturiski dzejoļi ir diezgan līdzīgi, valodu atšķirības dēļ dažreiz mainās nianšes, kas ietekmē precizitāti. Otrajā strofā oriģinālo daudzskaitli "*skūpstī*" Pētersone aizvieto ar vienskaitli "*ноцелу́й*", rezultātā zūd darbības pastāvības motīvs. Trešās strofas otrajā rindā "*Pie tevis sajūtos*" Pētersone izslēdz tuvības un kaislības motīvu, aizstājot to ar neitrālo "*С тобою поднялась*". Tajā pašā vietā, ceturtajā rindā, Aspazijas oriģinālo "*Pār citiem paceļos*" Pētersone aizvieto ar "*Над миром вознеслась*". Rezultātā liriskās varones darbības "mērogs" kļūst daudz globālāks un iegūst sakrālo konotāciju. Dzejoļa beigās Pētersone vienkāršo oriģinālo epitetu "*tumšie atvari*", saglabājot tikai atvaru tēlu "*омуты грозят*".

Tulkojums ir diezgan precīzs – stilistiski un semantiski Pētersone cenšas adaptēt Aspaziju krievu valodā. Neprecizitātes galvenokārt izskaidrojamas ar valodu atšķirībām.

Nemanot

Ar **ausīm klausoties** tu to nesadzirdi,
Tik klusiem soļiem ziedons nāk,
 To jūt tik **ar sirdi**. –

Незаметно

Ты не услышишь, даже и **не дыша**,
 Как **приходит** весна,
 Это слышит только **душа**.

Un vari gaidīt un gaidīt un stāvēt uz vakti,
 Tu neredzēsi, kad rozes plaukst!
 Tas notiek pa nakti. –

Жди, сторожи, но не увидишь воочью,
 Как распускаются розы!
 Это случается ночью.

Ak! – Nevar ar mīlu notvert un slodzīt
 ar slogu:
 Tā sirsniņā iekšā un ārā skrien
 Kā putniņš pa logu.

Ах, и любовь не удержит, на замок
 не замкнёт:
 В сердце влетит, как птица в окно,
 И упорхнёт.

[Aspazija 2015: 64–65].

(No Aspazijas krājuma "Ziedu klēpis" 1911).

Dzejoļu nosaukumi pilnībā sakrīt. Vizuālais noformējums ir precīzs: trīs strofas ar trim rindām katrā. Atskaņu shēma (ABA) saglabāta precīzi; pantmērs nav noteikts.

Semantiski un ideoloģiski tulkojums atbilst Aspazijas koncepcijai – mīlestību dzīvē nav iespējams uztvert ar fiziskajiem maņu orgāniem. Šajā sakarā parādās pirmā neprecizitāte – Aspazija pirmajā strofā izmanto "*sirds*" tēlu, taču Pētersone to aizvieto ar "*душа*". Lai gan abi tēli šajā metafiziskā kontekstā ir piemēroti, lasītāja apziņā veidojas cita asociatīvā rinda. Pētersones versijā izslēgts epitets "*klusiem soļiem*", aprakstot ziedoni; tulkotāja to aizvieto ar neitrālo "*приходит*"; turklāt krievu atdzejojumā pievienots jauns darbības vārds "*не дыша*", lai gan Aspazijas kontekstā runa

ir tikai par dzirdi. Rezultātā, izmantojot citus leksiskos līdzekļus, Pētersone saglabā Aspazijas koncepciju.

Saglabāti arī citi dzejoļa galvenie semantiskie motīvi, tostarp mīlestības nepastāvība. Pavasaris, rozes un putniņš Aspazijas versijā tiek izmantoti kā metaforas, lai parādītu pasaules skaistumu un brīvību, kas nav saistīti ar fiziskajām sajūtām. Tajā vienlaikus Aspazija aicina lasītāju uz refleksiju par dzīves nepastāvīgo būtību. Pētersone savā tulkojumā saglabā to pašu nozīmi.

Lai gan tulkojumā centieni saglabāt oriģinālā dzejoļa koncepciju ir skaidri redzami, dzejoļa uztvere un interpretācija katrā valodā tomēr atšķiras. Kopumā tulkojums ir precīzs un atbilstošs.

Vienu pašu

Vienu pašu **balto zvaigzni** –
Visai naktij būtu gan!
 Vienu pašu dzīvu vārdu,
 Kas kā tāla **atbalss** skan!

Lai viss zudis, lai viss **grimis**,
 Lai vēl atņemts tiek viss cits! –
 Ak, tik vienu **karstu sirdi**,
 Kura nākotnei vēl tic!

Лишь одну

Лишь одну **звезду до света** –
И хватило бы пока!
 Лишь одно живое слово,
 Как **ответ издалека!**

Пусть всё кануло, **пропало**,
 Пусть всё отнимают здесь!
 Ах, одно бы только **сердце**,
 Где еще надежда есть!

[Aspazija 2015: 72–73].

(No Aspazijas krājuma “Izplesti spārni” 1920).

Šeit ir vēl viens interesants gadījums, kas ļauj salīdzināt, kā viena un tā pati ideja tiek aprakstīta divās dažādās valodās. Dzejoļa nosaukums tulkots samērā precīzi. Vizuālais noformējums saglabāts: divas strofas ar četrām rindām katrā. Saglabāts arī pantmērs – četrpēdu trohajs.

Abos dzejoļos zvaigznes tēls izmantots, lai aprakstītu liriskās varones emocionālos pārdzīvojumus. Gan latviešu, gan krievu versijā zvaigzne kalpo kā vadmotīvs – gaismas avota tēls, kas savieno debesis ar zemi. Tulkojumā precīzi atspoguļota emociju gamma, kas saistīta ar cerību un izturību, neraugoties uz izaicinājumiem.

Lai gan oriģināls un atdzejojums semantiski ir līdzīgi, valodu atšķirību dēļ rodas neprecizitātes. Piemēram, tulkojumā jau pirmajā rindā mainīts zvaigznes tēls – oriģinālā ir “balta zvaigzne”, bet tulkojumā – vienkārši “звезда”. Tas nedaudz mazina šī simbola sakrālo nozīmi. Arī nakts tēls ir izslēgts – Pētersone izmanto modulācijas metodi, aizvietojo to ar loģisko “до света”. Atbalss tēls pēdējā rindā aizstāts ar “ответ издалека”. Šīs nianšes maina dzejoļa telpisko uztveri un noslēpumaino

atmosfēru. Turklāt otrajā strofā Aspazijas versijā darbības vārdu "grimis" (kas izraisa asociācijas ar ūdeni) Pētersone aizvieto ar "пропало". Sirds tēls krievu versijā tiek aprakstīts neitrāli, bez mājienu uzkaislību un ekspresiju.

Balstoties uz iepriekšminēto, varētu secināt, ka šajā gadījumā Aspazijas versijā tieši nelielas nianšes veido dzejoļa telpu un citas svarīgas semantiskās nokrāsas. Krievu valodas īpatnību dēļ Pētersonei neizdevās pilnībā atspoguļot šīs nianšes, kā rezultātā atdzejojums attālinās no oriģināla. Neskatoties uz šīm nianšēm, ir acīmredzams, ka tulkotāja centusies radīt savu versiju pēc iespējas tuvāk oriģinālam.

Kas dzimtene

Kas dzimtene?

Tā daļa ir no mūsu pašu miesas:

Vēl šodien asins tek,

Bet rīt būs zāles sula.

Vēl šodien mēle kust,

Bet rīt jau čaukstēs lapas.

Vēl šodien **roku** stiep,

Rīt locīs tevi vējš kā zaru.

Teve zeme visu devusi

Kā māte bērnam:

Dod saule siltumu,

Dod koks tev ēnu,

Un puķes vēdina tev saldu smaržu.

Tā visa piepildīts, pats viss tu esi:

Pats vētra, saule, lietus, pats viss universs.

Pats liktens lēmējs, pats sev nelaime un laime.

Pats zemē ieaudzis, pats dzimtā zeme esi.

Что родина?

Что родина?

Она часть нашей плоти:

Сегодня кровь течёт,

А завтра – сок травы,

Сегодня языком ворочаешь,

А завтра зашуршишь листвою,

Сегодня тянешь **руки**,

А завтра ветер **их, как ветки**, склонит.

Земля всё отдала тебе,

Как мать ребёнку:

Тепло от солнца,

Тень под деревом,

Цветочный сладкий запах.

Так, населённый всем, ты сам – вселенная:

Сам – буря, солнце, дождь, всё сущее на свете.

Судьбы вершитель – сам и счастье, и несчастье.

В родную землю вросший – сам и есть земля.

[Aspazija 2015: 258–259].

(No Aspazijas krājuma "Kaisītās rozes" 1936).

Dzejoļa oriģinālais nosaukums formāli atspoguļots korekti, izņemot to, ka latviešu versijā nav jautājuma formas. Rezultātā tulkojums jau pašā sākumā asociāciju

līmenī rada citu iespaidu – tajā atstāts mājiens uz atbilžu meklēšanu dzejolī, kas oriģinālā nav sastopams.

Tomēr tulkojuma vizuālais noformējums atbilst oriģinālam – trīs strofas: astoņas rindas pirmajā, piecas otrajā un četras trešajā. Pantmērs ir daļēji saglabāts – jambss.

Atdzejojuma saturs precīzi atspoguļo Aspazijas domu – pārdomas par dzimtenes būtību, patriotismu, savas vietas apzināšanos un pieķeršanās dzimtajai vietai. Svarīgi piebilst, ka dabas kods, kas Aspazijas dzejolī simbolizē cilvēka sakrālo saikni ar dzimteni (piemēram, zāles sula, lapas, koks, puķes u. c.), Pētersones versijā ir saglabāts un atspoguļo oriģinālo koncepciju. Vēl viens oriģinālā dzejoļa vadmotīvs ir cilvēka pozicionēšana ne tikai kā sava likteņa lēmēju, bet gan kā daļu no universālās (kosmiskās) kārtības “*Pats vētra, saule, lietus, pats viss universs.*” un “*Сам – буря, солнце, дождь, все сущее на свете*”. Cilvēka likteņa, dzimtenes un dabas mijiedarbības koncepcija ir saglabāta.

Lai gan abu dzejoļu pamatideja ir vienāda, to valodas izteiksmes līdzekļi un stilistiskās nianšes atšķiras. Piemēram, pirmās strofas beigās Pētersone lieto lietvārdu “*руки*” daudzskaitlī, kamēr Aspazijas versijā ir vienskaitlī “*roku*”. Tālāk Pētersone būtiski maina Aspazijas sākotnējo koncepciju, aizstājot “*Rīt locīs tevi vējš kā zaru*” ar “*А завтра ветер их, как ветки, склонит*”. Rezultātā tulkojumā uzmanības fokuss no liriskās varones pārslēdzas uz rokām.

Ir acīmredzams, ka tulkojumā saglabāta oriģinālā dzejoļa koncepcija un visi vadmotīvi. Tomēr Pētersones tulkojums nelielās nianšēs atšķiras valodas specifikas un kultūras konteksta dēļ.

Secinājumi

Krājumā “Ikdienas spārni” tulkotāja Pētersone gandrīz visos gadījumos cenšas sekot līdzī stratēģijai, kas paredz iespēju robežās saglabāt gan Aspazijas dzejoļu saturu, gan ārējo noformējumu (pantmēru, atskaņas, strofiku u. c.). Tulkojot dzejoļus no latviešu valodas uz krievu valodu, ne vienmēr iespējams pilnībā saglabāt oriģinālo ritmiku, pantmēru un atskaņas; tāpēc dažos gadījumos tiek “upurētas” semantiskās nianšes, kas var ietekmēt oriģinālo koncepciju. Krievu valodas tulkojumā daži izteiksmes līdzekļi pielāgoti valodas normām, lai saglabātu dzejoļa dabiskumu krievu kultūras kontekstā. Svarīgi atzīmēt, ka šajā sakarā Aspazijas sākotnējā koncepcija var arī zust.

Pantmēra un atskaņu ziņā Pētersonei ne vienmēr izdevies tos precīzi atspoguļot, lai gan ir skaidrs, ka viņa cenšas to darīt. Tas ietekmē dzejoļa recepciju krievu kultūrā. Pētersones tulkojumos ir mēģināts saglabāt līdzīgu Aspazijai emocionālo noskaņu, kā arī visus vadmotīvus. Ne vienmēr tulkotājai tas izdevies, tāpēc emocionālā iedarbība uz lasītāju atšķiras.

Šis pētījums sniedz ieskatu par to, kā kultūras un valodu atšķirības ietekmē Aspazijas dzejas tulkošanas procesu un tā rezultātu mūsdienās.

Kopumā, lai arī tulkotāja cenšas pēc iespējas precīzāk saglabāt atbilstību oriģinālam, katrā valodā teksts iegūst unikālās iezīmes, kas ietekmē lasītāja uztveri. Katrs tulkojums ir unikāls mēģinājums saglabāt Aspazijas garu, pielāgojot tekstu krievu lasītāja lingvistiskajām un kultūras īpatnībām. Pētersones darbs kopumā apliecina augstu tulkojumu kvalitāti. Tulkojot dzeju no vienas valodas citā, neizbēgami rodas neprecizitātes. Pētersone izvēlas stratēģiju atdzejot pēc iespējas tuvāk oriģinālam, un viņai tas izdevies, tulkojot gan Aspazijas agrīno, gan arī vēlīno daiļradi. Demonstrācijas nolūkos šajā rakstā analizēti raksturīgākie dzejoļi no katra Aspazijas daiļrades posma.

Pētījums ir sniedzis ieskatu Aspazijas dzejas tulkojumu krājuma "Ikdienas spārni" izdošanas vēsturē, apliecinot tā svarīgumu kā tiltu kultūras veidošanas instrumentu. Rakstā iekļauta īsa informācija par Olgu Pētersoni, uzsverot viņas nozīmi kā vienai no galvenajām Aspazijas dzejas tulkotājām krievu valodā mūsdienās. Tulkojumi palīdz saglabāt un popularizēt nacionālo literatūru starptautiskā mērogā, nodrošinot tās pieejamību plašākam lasītāju lokam.

Izmantotie avoti

- Aspazija. (2015). *Крылья будней = Ikdienas spārni / перевод с латышского и составление Ольги Петерсон*. Jūrmala: Jūrmalas vēstures un mākslas biedrība.
- Adamaite, U. (2016). *No maiga vējiņa liepu lapās līdz ērgļa nāvei*. Diena. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/sodien-laikraksta/no-maiga-vejina-liepu-lapas-lidz-ergla-navei-14127307> (skatīts 16.02.2024.)
- Daņiļins, A. (2019). *Aspazijas liriskas tulkojumi krievu valodā. No 19. gs. beigām līdz 20. gs. pirmajai pusei*. Maģistra darbs, LU HZF.
- Gaigala, L. (2016). *Aspazijas dzeja izdota bilingvālā izdevumā*. LSM.LV. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/literatura/aspazijas-dzeja-izdota-bilingvala-izdevuma.a163622/> (skatīts 16.02.2024.)
- LSM.LV (Kultūras redakcija). (2014). *Raiņa un Aspazijas 150. jubilejas gadā iecerēti 60 pasākumi*. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/literatura/raina-un-aspazijas-150.-jubilejas-gada-iecereti-60-pasakumi.a99001/> (skatīts 16.02.2024.)
- LSM.LV (Ziņu redakcija). (2017). *Pleskavā pasākumā latviešu un krievu valodā godinās Aspaziju un Raini*. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/literatura/ple-skava-pasakuma-latviesu-un-krievu-valoda-godinas-aspaziju-un-raini.a237139/> (skatīts 16.02.2024.)

- Morozova, N. (2018). *Olga Pētersone: mēģinu samierināt krievisko un latvisko, vismaz sevī*. LSM.LV. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/literatura/olga-petersone-meginu-samierinat-krievisko-un-latvisko-vismaz-sevi.a274047/> (skatīts 16.02.2024.)
- Narodovska, I. (2016). "Tāda es esmu...": Aspazijas dzejas tulkojumi krievu valodā. *Aspazija un mūsdienas : dzimums, nācija, radošie izaicinājumi*. Rīga: Zinātne, 322.–331. lpp.
- Sproģe L., Vāvere V. (2002). *Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras "sudraba laikmets"*. Rīga: Zinātne.
- Александрова, Э. К. (2018). К истории перевода Вячеслава Иванова для "Сборника латышской литературы". *Литературный факт*. № 7, стр. 288–306.
- Жирмунский, В. М. (1979). *Сравнительное литературоведение: Восток и Запад*. Ленинград: Наука.
- Комиссаров, В. Н. (1999). *Современное переводоведение*. Москва: ЭТС.
- Сборник латышской литературы* (1916). Под ред. В. Брюсова, М. Горького. Петроград: Кн. изд. Парус А. Н. Тихонова.
- Третьяков, В. (1931). *Латышские поэты в переводах Виктора Третьякова*. Рига: Вальтер и Рапа.